

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ СПЕЛЕОТУРИЗМУ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Проаналізовано мотивацію вибору спелеотуристів та різносторонні можливості рекреаційного використання печер, які пояснюють зростання інтересу до даного виду в туристичній індустрії. Наявні на території Івано-Франківської області природні, штучні та печери-штольні переважно цікаві для кейверів-початківців. Перспективними регіонами для розвитку спелеотуризму є Придністерський та Карпатський, печери яких мають наукову, історичну, сакральну, естетичну та археологічну цінність. На даний час відвідування підземних пустот відбувається без належної організації та контролю, у вигляді неорганізованого відпочинку. При відповідній інформаційно-маркетинговій діяльності спелеооб'єкти можуть стати вагомим складовим не тільки спелеомаршрутів, а й цікавим доповненням до інших пізнавально-екскурсійних турів регіону.

Ключові слова: спелеоресурси, печери, спелеотуризм, спелеооб'єкти, кейвінг.

Вступ. У світі все більшою популярністю користується пригодницький туризм, головними складовими якого є контакт з природою, пізнання нового, незвичного, виняткового та фізична активність. Даний напрям швидко розвивається і стає все більш прибутковим. Важливою умовою вибору місця відпочинку у сучасних умовах для туристів стає також можливість активно відпочити в екологічно чистих місцях, пізнати нове, культурно збагатитися.

Серед інших видів пригодницького та екотуризму одним із найперспективнішим є спелеотуризм, який дає можливість поєднати фізичні навантаження, лікування та дослідження. Даний вид туризму не є новим для Івано-Франківської області, хоч і має тут значно менші масштаби порівняно із сусідніми Тернопільською, Чернівецькою, Закарпатською та Львівською областями. У останні роки інтерес до печер області постійно зростає і, хоч вони не є екскурсійними, щороку збільшується кількість відвідувачів вже відкритих печер, продовжується освоєння нових.

Вихідні передумови. В українських та зарубіжних виданнях наявна значна наукова база щодо питань дослідження проблем карсту та карстових печер. Значну увагу теоретичним та методичним основам вивчення карсту приділили у своїх працях Дмитро Кантемір, Херес Аугусто Сантос і Едвалдо Цесар Андрійчук В., Бачинський Г., Вахрушев Б., Дублянський В., Климчук А. та інші.

Щодо досліджень регіону, то перші невеликі печери в Карпатах були відкриті ще в післявоєнний період членами Комплексної карстової експедиції, які оглянули в горах 35 карстових порожнин [2]. Вивченням підземних пустот в регіоні займалися О. П. Черниш, Л.Г. Мацкевий, В. Д. Баран, Л. І. Крушельницька, В. М. Конопля, О. С. Ситник, В. Б. Антонович, дослідження продовжують Андрійчук В., Рідуш Б., Климчук А., Коржик В., Мончак Л. та інші науковці. Важливу роль у формуванні бази даних про печери області відіграв спелеоклуб «Proteu», члени якого, наприклад, у 2006 році відкрили і дослідили печеру „Сенсація” довжиною 148 м, що знаходиться на березі річки Бистриця в околицях м.Івано-Франківська.

Відаючи належне існуючим науковим напрацюванням, слід зазначити, що на сьогоднішній день недостатньо висвітлені у науковій літературі питання рекреаційного освоєння карстових печер та розвитку спелеотуризму. Дана інформація переважно подається у формі науково-популярних творів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В літературі зустрічаються різні думки щодо суті та змісту спелеотуризму. Частіше даний вид туризму подають як технічно складний, що передбачає проходження небезпечних маршрутів в умовах відсутності природного світла, високої вологості та низької температури повітря, вимагає від спелеотуриста ретельної підготовки до подорожі, а також сили та витривалості.

Враховуючи різну складність печер, доречно було б ввести розуміння кейвінгу, спелункінгу як різновидів спелеотуризму, що дозволить зацікавити даним видом практично усіх туристів – любителів пригод.

Формулювання цілей статті (Постановка завдання). Головною метою здійсненого дослідження стало вивчення потенціалу Івано-Франківської області для організації спелеотуризму та розробки спелеомаршрутів на її території. У відповідності до неї були сформульовані і розв'язані такі завдання:

- проаналізовано теоретико-методичні аспекти чинників розвитку спелеотуризму;
- з'ясовано актуальні особливості і потенційні можливості розвитку спелеотуризму в Івано-Франківській області;
- сформульовано загальні рекомендаційні засади щодо ефективного розвитку ринку спелеотуристичних послуг регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження показують, що на сучасному етапі спортивним туризмом займаються не тільки любителі та професіонали, які об'єднуються Федерацією спортивного туризму. Цей вид туризму набув значного розвитку і став підгалуззю комерційного туризму. За даними ВТО (Всесвітньої туристичної організації), якщо кількість туристів, в цілому, зростає щорічно на 2-4%, то прихильників пригодницького - на 10-15%. Таке зростання інтересу до пригодницьких та спортивних видів туризму можна пояснити перш за все наступним:

- потребою туриста позбутись на деякий час залежності від «контролюючих» його механізмів (мобільних телефонів, комп'ютерів тощо);
- необхідністю замінити все більш комфортний і стандартний відпочинок (часто високий рівень сервісу приглушує місцевий колорит і індивідуальність) на пригодку;
- бажання здійснити хоч і незначне, але відкриття, відчути радість пізнання нового;
- можливістю прийняти участь у певному науковому археологічному чи культурному дослідженні (у багатьох печерах знаходять цікаві наскельні малюнки, рештки тварин тощо).

Важливими елементами мотивації є можливість відчути дружні стосунки, чиясь допомогу, важливість своєї присутності при подоланні складних перешкод, організації страхівки тощо, а також проявити свої власні здібності, навички, тренованість тіла й духу.

Саме можливість задовільнити вище перераховані потреби пояснює те, що основними споживачами екстремального туристського продукту є особи молодого або середнього віку. Згідно з результатами дослідження, їх середній вік не перевищує 36 років. 57% клієнтів - чоловіки, причому майже половина з них неодружені або ніколи не були одружені [4].

Відвідування печер має і інші переваги, зокрема, лікувальний чинник. Печери як підземні утворення мають мікрокліматичні умови, які характеризуються: постійністю іонного і газового складу повітря, домінуючою роллю від'ємно заряджених іонів, постійністю барометричного тиску і температури, незначною відносною вологістю, відсутністю бактеріальної флори й алергенів, наявністю великої кількості натрієво-хлористих аерозолів. Лікувальний ефект спелеотерапії визначається сумарною дією компонентів мікроклімату. Тривале перебування в печерах (200-300 годин на протязі 5-6 тижнів) створює умови для пониження чутливості організму до алергенів, підвищує насиченість артеріальної крові киснем, нормалізує артеріальний тиск і обмінні процеси. Українські медики встановили: спелеотерапія сприяє більш швидкому загоєнню опіків, допомагає лікувати шкірні захворювання, недуги кровообігу. Особливо ефективно допомагає спелеотерапія дітям.

Зміни, які спостерігаються в організмі хворих під час перебування в карстовій печері, обумовлені комплексною дією спелеофакторів. Під впливом помірно зниженої температури повітря дещо підсилюється тепловіддача з поверхні тіла, що стимулює впливає на механізм теплопродукції, викликає підсилення

окислювальних процесів із всіма супутніми фізіологічними змінами з боку дихання, кровообігу і тканинного газообміну. Під впливом прохолодного повітря відбувається звуження периферійних судин і перерозподіл крові з периферії до внутрішніх органів, що позитивно впливає на кровообіг останніх. Певне значення з точки зору впливу на внутрішнє дихання відіграє збільшення в карстовій печері вуглекислого газу. Спостереження показали, що вдихання газової суміші у хворих на бронхіальну астму викликає поглиблення і зменшення частоти дихання. Важливим елементом мікроклімату карстової печери є високий ступінь іонізації повітря. Вдихання повітря, що містить значну концентрацію легких іонів, має сприятливу дію на функціональний стан нервової і серцево-судинної систем, на різні види обміну, сприяє покращенню клінічного стану хворих на бронхіальну астму і гіпертонічну хворобу [5].

На сьогодні в Івано-Франківській області відомо понад 100 печер. Для 80 з них виконані топографічні і короткі описи. Значна частина печер області розташована в межах річки Дністра і Пруту на території Тлумацького та Городенківського районів, окремі печери вивчені також поблизу м. Івано-Франківська на території Тисменицького та Богородчанського районів, а також у гірських районах - Косівському і Верховинському (таблиця 1).

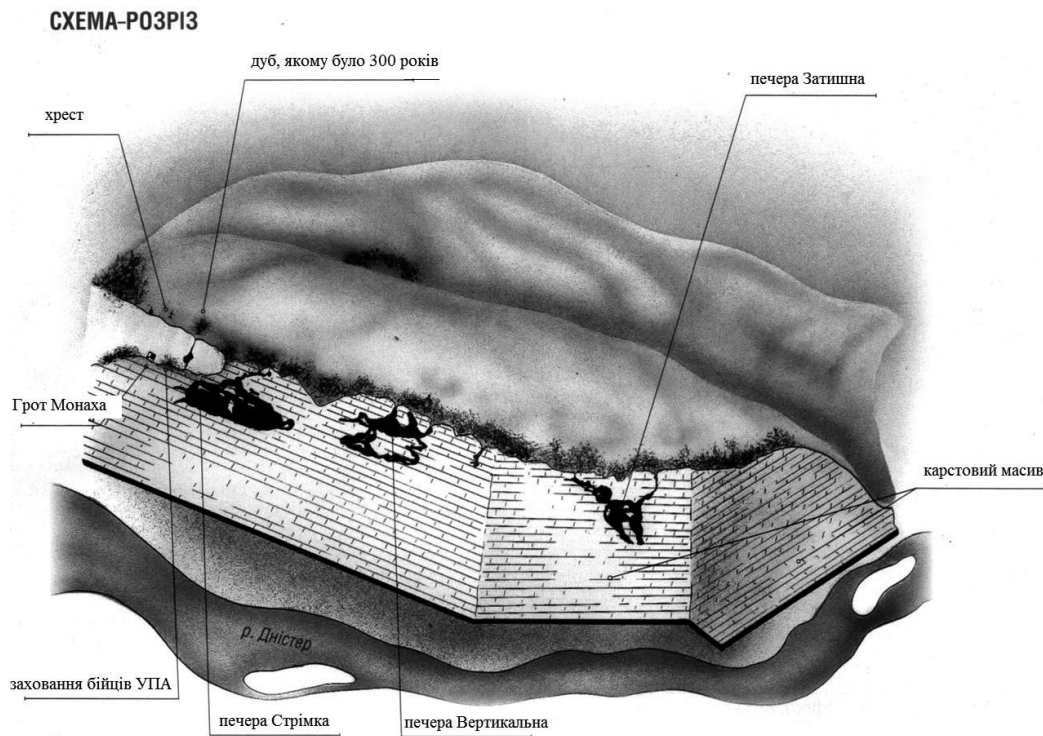
Таблиця 1

Печери на території Івано-Франківської області [1]

Адміністративний район	Загальна кількість	Загальна довжина, м	Загальна площа, м ²	Загальний об'єм, м ³
1	2	3	4	5
Тлумацький р-н	34	2548,8	2154,5	4507
Городенківський р-н	41	2039,5	1970	3550
Тисменицький район	6	232	201	422
Богородчанський р-н	5	51	49	70
Косівський район	11	211	200	278
м. Яремче	4	546	638	1161
Верховинський р-н	1	3,5	15	10
Територія інших районів	9	6	-	-
Івано-Франківська обл.	111	5637,8	5227,5	9998

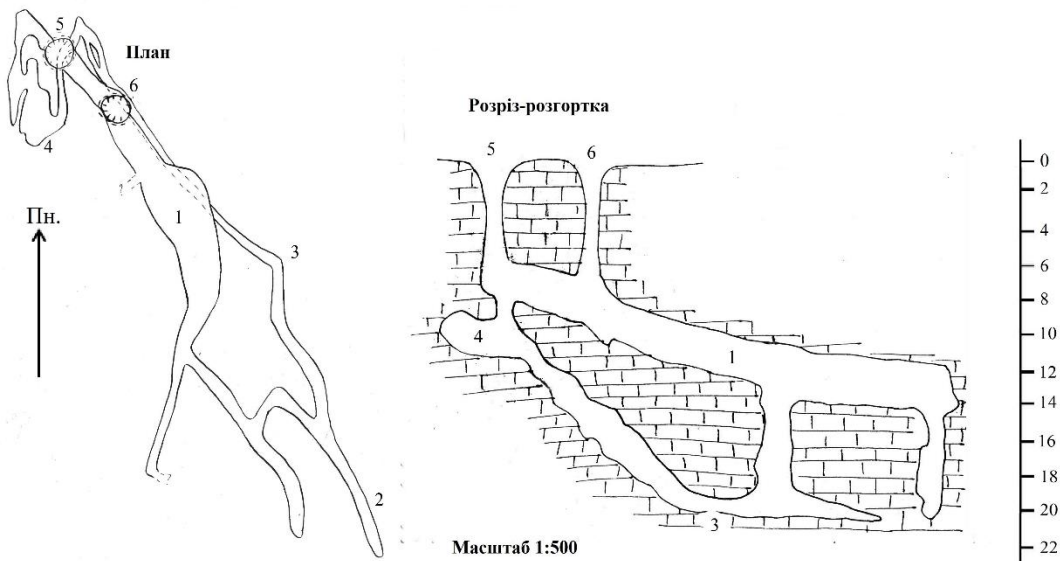
Найатрактивнішими є печери Тлумацького району. Саме тут, поблизу с. Живачів, знаходиться найдовша серед вивчених печер – Покутянка (Нежданна) довжиною 935 м., яка описана ще в 1874 р. Адамом Кіркором. Вона представляє лабіринт досить вузьких ходів, невеличкі зали. Вхід ускладнений, оскільки знаходиться на краю схилу і переважно затоплений. Печера Лісок у селі Хотимир в однойменному урочищі згідно кадастру має 212 метрів довжини і декілька «поверхів».

Найбільш відомими і цікавим для спелеологів-дослідників та туристів-любителів є комплекс порожнин біля с. Одаїва - Одаївські печери (рис. 1).

Рис. 1 Схема розріз розміщення Одаївських печер вздовж Дністра (за О. Костюком)

– Серед найбільш відвідуваних - печера на схилі берега Дністра зі слідами монастиря - Грот Монаха, яка знаходиться на рівні 85 метрів від поверхні Дністра. Грот штучно вирубаний, вірогідно на основі природньої порожнини. Печера Думка - з найпросторішим входом, горизонтальна і має близько 60 м ходів та нижній ярус. Із вертикального триметрового колодязя розпочинається печера Стрімка, яка має глибину 38 м., довжина ходів – 125 метрів, об'єм 480 м³. До даного комплексу відносять також печери Вертикальна (довжиною - 163м , глибиною – 36м.) (рис. 2) і Затишна із невеликими залами та вертикальними обривами. Заслугує уваги печера Сталактитова в селі Локітки - єдина в області із сталактитами і сталагмітами вапнякового походження, трьома горизонтальними залами.

Умовні позначення: 1 – галерея «Широка»; 2 - галерея «Склерозу»; 3 – «КПК»; 4 – перший вхідний колодязь; 5 – другий вхідний колодязь

Рис. 2 Схема-план печери Вертикальна

Не менш цікаві печери Городенківського району. У с. Незвисько, де часто зупиняються туристи, що сплавають р. Дністер, цікавою є, наприклад, печера Сіра з п'ятьма залами, підземною річкою та невеликим озерцем. В с. Якубівка розташовані перспективні печери Архітектурна та Сяюча, які мають досить просторі, гарно вимиті водою ходи, схожі на підвальні приміщення.

В м.Яремчі знаходиться найдовша відома карпатська печера Тектонічна (Довбуша) з глибиною ходів до 16м. та багатьма залами, кількома ярусами.

Неподалік від міста Івано-Франківська цікавим для дослідження є Вовчинецький масив. В 2006 році спелеоклуб „Протей” відкрив і дослідив печеру Сенсация довжиною 148 м, що знаходиться на березі річки Бистриця неподалік села Вовчинці. Ця печера є одним із основних колекторів карстових вод Вовчинецького масиву і представляє собою великий спелеологічний інтерес оскільки дає можливість для проходження в масив на кілометри. Неподалік знаходиться не менш цікава печера Івол-1 довжиною приблизно 22м, з горизонтально розташованими ходами як і Сенсация. Обидві печери розташовані по ліву сторону від під'їзної дороги до масиву, а по праву сторону розташована вертикальна печера-колодязь Івол-2 глибиною до 16м.

Поряд з природними печерами, популярністю користуються штучні печери та печери-штольні. У с. Незвисько ще в 30-х роках минулого століття велась активна розробка родовищ фосфоритів підземним способом. До нашого часу збереглась частина штолень, які з'єднані між собою штреками. Тут є п'ять великих залів, джерело. У с. Шешори Косівського району є Довбушева (за іншими джерелами - Даж-Божа) печера, висічена прашурами (родом племені карпів) у кам'яній ущелині в масиві крем'яної гори — від рогу хребта Корми—Тура на південному схилі. На висоті 668 м над рівнем моря поблизу села Бубнище Болахівської міської ради, розташований унікальний скельний комплекс, названий на честь опришка Олекси Довбуша. Склі Довбуша - явна фортеця періоду Х ст. У скельних „стінах” комплексу вибито декілька печер. Вони вирубані у моноліті північно-західних піскових скель. Три печери штучного походження, а для четвертої (друга в ряду) використано природну ущелину.

В цілому печери регіону мають наукову, історичну, сакральну, естетичну та археологічну цінність:

- окремі печери та їх комплекси є унікальними геологічними пам'ятками природи;
- служили язичницькими святилищами, печерними монастирями;
- в печерах виявлені важливі свідчення проживання людей вже з найдавніших часів, зокрема, палеоліту та мезоліту: мисливський табір у печері Чортовець (Чортовець-Чоловська Гора) на північно-східній околиці с. Чортовець Городенківського району), у печері Одаїв (Думчина Долина) на північний захід від с. Одаїв Тлумачького району;
- у XVII – XVIII століттях, за переказами, тут таборували карпатські опришки, зокрема й загони Олекси Довбуша;
- поблизу Сокільської скелі у одній із печер на початку 1700-х років жив відлюдником засновник містичної гілки іудаїзму – хасидизму, Ізраель Бен Елізер;
- печери слугували “криївками” для воїнів ОУН-УПА;
- багато невеликих печер у минулому використовувалися як житла монахів (грот Монаха у с. Думка) та сховища місцевих жителів (печера Безіменна у Підпечарах);
- система печер на хуторі Думка є сприятливим сховищем для зимівлі кажанів.

Така багата історія, наявність нескладних, але екстремальних природних перешкод сприяє популярності печер і сьогодні, особливо серед сучасної активної молоді. Більшість печер області цікаві для кейверів-

початківців, які не треновані та мало обізнаних в сучасних дослідницьких методах (популярний в США даний напрям отримав назву спелункінг). Суть кейвінгу, як різновиду спелеотуризму, полягає у відвідуванні різного роду і складності систем печер, подоланні перешкод, звужень і навіть водних перешкод всередині печерної системи, що часто змушує дертися вгору, або повзти по землі чи навіть пірнати [3]. У печерах регіону можна набути навиків володіння технікою і тактикою спелеологічних походів, окремі із них відповідають першій категорії складності.

Висновки. Отже, Івано-Франківська область має усі можливості для того, щоб стати осередком спелеотуризму (кейвінгу), хоча на даний час відвідування підземних пустот відбувається самовільно, без належної організації та контролю у вигляді неорганізованого відпочинку. Спелеологічні об'єкти області практично не оцінені як туристичні ресурси і не включені до туристичних маршрутів, що призводить до їх обмеженого використання. При цьому переважна більшість печер не обладнана належним чином для відвідування. Але при відповідній інформаційно-маркетинговій діяльності спелеооб'єкти можуть стати вагомим складовим не тільки спелеомаршрутів, а й цікавим доповненням до інших пізнавально-екскурсійних турів регіону.

Література та джерела

1. Кадастр печер Івано-Франківської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.speleoukraine.org>
2. Янович А. Тисяча печер України — відкриття тривають / А. Янович // Карпати. Туризм. Відпочинок. - 2008р.. №2, с. 25-34
3. Шевчук О.В. До питання про рекреаційне використання печер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.geolgt.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=52&Itemid=40&lang=uk
4. У світі росте популярність пригодницького туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.geograf.com.ua/tourism/3225-u-sviti-roste-populyarnist-prigodnitskogo-turizmu>
5. Методи кліматолікування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://5fan.info/poljgebewbewqasjge.html>

РОЗШИРЕНА АНОТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Метою дослідження є проаналізувати можливості розвитку спелеологічного туризму у Івано-Франківській області. Аналіз літературних джерел показав, що на сьогодні наявна значна наукова база щодо питань дослідження проблем карсту та карстових печер. При цьому недостатньо висвітлені питання рекреаційного освоєння карстових печер та розвитку спелеотуризму. Автором проаналізовано мотивацію вибору спелеотуристів. Серед основних її елементів - потреба замінити комфортний і стандартний відпочинок на пригоду, проявити себе, пізнати нове тощо.

Різносторонні можливості рекреаційного використання печер пояснюють зростання інтересу до даного виду в туристичній індустрії. Вони дають можливість сприймати спелеотуризм як складову пригодницького та екотурузму. Запропоновано сучасне розуміння спелеотуризму як виду туристичної діяльності, доступної для кожного. Нескладні, але екстремальні природні перешкоди сприяють популярності печер серед сучасної активної молоді.

Частіше даний вид туризму подають як технічно складний, що передбачає проходження екстремальних маршрутів і вимагає від спелеотуриста ретельної підготовки до подорожі, а також сили та витривалості. Доречно було б ввести розуміння кейвінгу, спелункінгу як різновидів спелеотуризму, що дозволить зацікавити даним видом практично усіх туристів – любителів пригод.

Більшість печер області цікаві для кейверів-початківців, які не треновані та мало обізнаних в сучасних дослідницьких методах. Поряд з природними, популярністю користуються і штучні печери та печери-штольні. Печери регіону мають наукову, історичну, сакральну, естетичну та археологічну цінність. Перспективними регіонами для розвитку спелеотуризму є Придністерський та Карпатський. Але на сучасному етапі спелеологічні об'єкти області практично не оцінені як туристичні ресурси, не включені до туристичних маршрутів.

На даний час відвідування підземних пустот відбувається самовільно, без належної організації та контролю, у вигляді неорганізованого відпочинку. При відповідній інформаційно-маркетинговій діяльності спелеоб'єкти можуть стати вагомим складовим не тільки спелеомаршрутів, а й цікавим доповненням до інших пізнавально-екскурсійних турів регіону.

Практичне впровадження запропонованих у дослідженні положень при плануванні перспектив розвитку туристичної індустрії регіону дозволить визначити ті сегменти послуг, які будуть цікавими для сучасних туристів.

Ключові слова: спелеоресурси, печери, спелеотуризм, спелеоб'єкти, кейвінг.